

Frumvarp til laga

um breyting á lögum nr. 113/1996, um viðskiptabanka og sparisjóði, með síðari breytingum.

Flm.: Ögmundur Jónasson, Árni Steinar Jóhannsson, Jón Bjarnason,
Kolbrún Halldórsdóttir, Steingrímur J. Sigfússon, Þuríður Backman.

1. gr.

18. gr. laganna orðast svo:

Sala eða annað framsal stofnfjárhluta í sparisjóði er óheimilt nema með samþykki sparisjóðsstjórnar. Sé endurgjald innt af hendi skal um það fara samkvæmt reglu 2. mgr. 22.gr. Veðsetning stofnfjárhlutar í sparisjóði er óheimil.

2. gr.

37. gr. A, 37. B og 2. másl. 1. mgr. 72. gr. falla brott.

3. gr.

Lög þessi öðlast þegar gildi.

Greinargerð.

Síðastliðið sumar varð þjóðin vitni að því að stofnfjáreigendum í SPRON voru gerð tilboð um kaup á stofnfjárhlutum á margföldu yfirverði. Ljóst er að þetta var í andstöðu við vilja löggjafans eins og fram kom í umfjöllun um málið á Alþingi og í margítrekuðum yfirlýsingum ráðherra og þingmanna úr stjórn og stjórnarandstöðu í kjölfarið. Eðlilegt er að eignarhlutur stofnfjáreigenda sé varinn og að þeir eigi kost á því að selja hann á verðbættu nafnverði. Raunávöxtun stofnfjárbréfa hefur í reynd verið tryggð þar sem arður af stofnfé hefur verið reiknaður af verðbættu nafnverði og hafa stofnfjáreigendur þannig notið arðs sem hefur að jafnaði verið meiri en almennt gengur um hlutabréf.

Hlutverk sparisjóðanna hefur verið mjög þýðingarmikið í íslensku atvinnulífi og mörgum byggðarlögum mikilvæg lyftistöng enda voru þeir settir á laggirnar með félagslegu átaki. Í greinargerð með frumvarpi viðskiptaráðherra á 126. löggjafarþingi (567. mál) segir m.a.: „Sparisjóðir á Íslandi, líkt og annars staðar í Evrópu, eru fyrst og fremst staðbundin fjármálafyrirtæki með sterk tengsl við starfssvæði sitt og nána samvinnu sín á milli. Sparisjóðirnir hafa verið reknir með hag sparifjáreigenda og almennings fyrir augum en ekki til hámarksarðs fyrir stofnfjáreigendur. Markmiðið með rekstrinum var því að stuðla að almannahag.“ Brýnt er að þetta markmið glattist ekki.

Þær lagabreytingar sem þetta frumvarp felur í sér varðandi meðferð stofnfjárhluta eru í samræmi við vilja Sambands íslenkra sparisjóða.

Þá leggur þingflokkur Vinstrihreyfingarinnar – græns framboðs til að numin verði úr gildi heimild til að breyta sparisjóðum í hlutafélög. Augljóst er að heimildarákvæði laganna um að breyta sparisjóðum í hlutafélög hafa þegar valdið uppnámi og tefla tilverugrundvelli

sparisjóðanna í tvísýnu. Óhjákvæmilegt er að endurskoða málið allt frá grunni í ljósi atburða sumarsins og er lagt til að þar til sú endurskoðun hafi farið fram verði óheimilt að breyta sparisjóðum í hlutafélög.

Fylgiskjal I.

Ályktun þingflokks Vinstrihreyfingarinnar – græns framboðs um stöðu og framtíð sparisjóðanna. (27. júní 2002.)

Af umræðu síðustu daga um hlutafélagavæðingu og yfirtöku SPRON virðist ljóst að endurskoða þarf nýleg lög um sparisjóði þannig að eðli þeirra, markmið og þjónustuskyldur verði tryggð.

Hlutverk sparisjóðanna hefur verið að stuðla að uppbyggingu atvinnulífs og menningarstarfs í viðkomandi byggðarlögum, en ekki að hámarka arð einstakra stofnfjáreigenda. Sérstaklega hafa sparisjóðirnir sinnt því mikilvæga hlutverki að veita almenningi og ekki síst minni fyrirtækjum þjónustu. Minnt er á að í samþykktum sparisjóðanna er skýrt kveðið á um að sé hlutverki sparisjóðs lokið og ákveðið að leggja hann niður skuli eignir að frátöldum skuldum og greiðslum til stofnfjáraðila renna til líknar- og menningarmála á starfssvæði viðkomandi sparisjóðs. Stærstur hluti eigin fjár sparisjóðanna er því í raun samfélagseign og sameign menningar- og líknarfélaga á starfssvæði sjóðanna. Allar breytingar á eignarformi eða rekstri sem ganga á svig við þessa hugmyndafræði og tilgang sparisjóðanna er brot á þeim samþykktum sem kveða á um tilveru þeirra.

Þingmenn Vinstrihreyfingarinnar – græns framboðs voruðu við þeim breytingum sem samþykktar voru á Alþingi vorið 2001 sem m.a. heimiluðu hlutafélagavæðingu sparisjóðanna. Það var álit þingflokksins að lagabreytingarnar væru hroðvirknislega unnar og lögin byðu þeim hættum heim sem nú hafa komið á daginn. Þingflokkurinn lagði það til að opnað yrði fyrir öðrum leiðum til að styrkja hag og samkeppnisstöðu sparisjóðanna, ef þess reyndist þörf.

Þingflokkur Vinstrihreyfingarinnar – græns framboðs hvetur til þess að frestað verði öllum áformum um hlutafélagavæðingu einstakra sparisjóða og öðrum grundvallarbreytingum á eignarhaldi þeirra. Hag sparisjóðanna ber að tryggja án þess að fallið sé frá grundvallarhugsjónum þeirra og þjónustuskyldum við það samfélag sem þeir starfa í.

Fylgiskjal II.

Jón Bjarnason:

Um sparisjóði fólksins (Morgunblaðið 5. júlí 2002.)

Langstærsti hluti eiginfjár sparisjóðanna er sjálfseign, í reynd almenningsseign þess nærsamfélags sem viðkomandi sparisjóður þjónar. Markmið þeirra sem aðhyllast hömlulausa einkavæðingu almenningsseigna virðist vera að ná eignarhaldi og tókum á þessum samfélagsverðmætum og á sem lægsta verði. Slagurinn um eigur Sparisjóðs Reykjavíkur og nágrennis er glögg dæmi hér um. Hlutfélagavæðing eða sala SPRON til Búnaðarbankans þykir frétt næm nú m.a. vegna þess að ákveðnir einstaklingar ætla sér að hagnast persónulega.

Fyrir nokkrum áratugum gekk ákveðin hrina yfir þar sem margir sparisjóðir hurfu inn í eða urðu stofninn að útibúum annarra bankastofnana, fyrst og fremst Búnaðarbanka eða Landsbanka. Þetta hafði takmarkaða breytingu í för með sér á meðan viðkomandi útibú naut verulegs sjálfstæðis og sinni sínu nærumhverfi. Nú eru mörg útibúin orðin valdaminni afgreiðsludeildir frá miðstýrðum höfuðstöðvum, sem geta borið aðra hagsmuni fyrir brjósti en að efla þjónustu við íbúa í fjarlægum héruðum. Lokun útibúa hlutfélagavædds Landsbanka víða um landið á síðasta vetri er gott dæmi þar um.

Sérstaða sparisjóðanna.

Sparisjóðirnir hafa á undanförunum árum reynt að halda sérstöðu sinni og nálægð við íbúa á sínu svæði, en jafnframt styrkt starfsemina með samvinnu sín á milli. Fari hlutfjárvæðing og sala á sparisjóðunum í gang með þeim hætti sem nú er til umræðu má búast við skriðu sem ekki verður stöðvuð. Eitt er víst að mörg byggðarlög sem nú njóta góðs af starfsemi sparisjóðs munu standa snauðari eftir ef þessum þjónustustofnunum verður fórnað á altari gróðasjónarmiða fjármagnseigenda í fjarlægum landshlutum. Mér verður hugsað til Sparisjóðs Mýrasýslu, Sparisjóðs Svarfdæla, Sparisjóðs Strandamanna, Sparisjóðs Þórshafnar o.s.frv., sem í fljótu bragði virðast óaðskiljanlegur hluti sinna nærsamfélaga en gætu samt orðið auðveld bráð.

Samþykktir sparisjóðanna.

Flestir sparisjóðirnir voru stofnaðir snemma á síðustu öld. Þeir hafa veitt almenna fjármálaþjónustu á sínu starfsvæði og unnið á grundvelli hugsjóna um eflingu og uppbyggingu atvinnulífs og menningarstarfs á sínu heimasvæði. Markmið þeirra hefur ekki verið að hámarka arðgreiðslur til einstakra stofnfjáreigenda. Afar ströng skilyrði voru sett fyrir starfsleyfum sparisjóðanna. Sparisjóðirnir voru menningar- og þjónustustofnanir og nutu af þeim sökum skattfrelsis allt til ársins 1983. Í samþykktum sparisjóðanna er kveðið á um slit sjóðsins. „Aðeins er heimilt að sameina sparisjóðinn öðrum sparisjóði. Þegar skuldir sparisjóðsins hafa verið greiddar vegna slita á starfsemi sparisjóðsins skal greiða stofnfjáreigendum eignarhlut þeirra af eftirstöðvum sjóðsins. Þeim eignum er þá kunna að vera eftir skal ráðstafað til menningar- og líknarmála á starfsvæði sparisjóðsins.“ Í þessu endurspeglast sá grundvallarmunur sem er á sparisjóði og hlutfélagabanka sem starfar eins og hvert annað

fyrirtæki. Undir nákvæmlega sömu formerkjum var SPRON stofnað og hvíla því nákvæmlega sömu skyldur á þeim sparisjóði sem öðrum.

Samfélagsleg ábyrgð.

Í hugum fólks stendur heitið sparisjóður fyrir ofangreind gildi. Sé þessum grundvallar-markmiðum breytt, eru jafnframt forsendur brostnar fyrir því að halda peningum saman í nafni viðkomandi sparisjóðs. Þegar hlutverki sparisjóðanna lýkur eins og markmið þeirra eru skilgreind eða þeir eru lagðir niður af öðrum ástæðum er skýrt kveðið á um hvernig með eignir þeirra skuli farið. Þessum samþykktum geta stofnfjáreigendur ekki breytt. Sé ekki vilji til að reka sparisjóðina á þessum grunni ber að leggja þá niður og skipta eignunum eins og samþykktirnar kveða á um. Þá eiga fjármunirnir að greiðast út í heilu lagi til menningar- og líknarstarfsemi eða renna til þess samfélags sem hefur lagt til hagnað sjóðsins. Þegar miklir fjármunir eða hagsmunir eru til meðhöndlunar er ýmsum hætt við að misstíga sig og grundvallarhlutverk og markmið vilja gleymast. Í ljósi umræðu síðustu daga er rétt að fresta öllum áformum um breytingar á eignarhaldi og rekstrarformi sparisjóðanna og endurskoða laga-umgjörð þeirra. Lagabreytingarnar þurfa að miða að því að gefa einstökum sparisjóðum aukið olnbogaráymi og færi á að styrkja stöðu sína án þess að eðli þeirra breytist og hugsjónir glatist.

Fákeppni eða dreifræði.

Sú var tíðin að dreifræði var styrkur atvinnulífs og þjónustustarfsemi hérlendis. Fyrirtækjum var stjórnað þar sem þau störfuðu, af fólki sem þekkti vel til staðháttu og gerði sér gjörla grein fyrir því að reksturinn snerist um fólk en ekki dauðar tölur. Mesta ógnun við íslenskt atvinnulíf, byggð og búsetu í landinu öllu er stórfelldur samruni fyrirtækja, aukin miðstýring og fjarlægð stjórnenda frá því samfélagi sem reksturinn er ætlað að þjóna. Völd og yferráð auðlinda og atvinnulífs færast á hendur örfárra manna. Ákvarðanir sem máli skipta eru teknar í órafjarlægð.

Sparisjóðirnir eru nú ein helsta stoðin við byggð víða um landið, m.a. vegna þess að íbúarnir hafa sjálfir forræði yfir þeim. Þeir hafa þannig tryggt efnahagslegt sjálfstæði íbúanna og gefið þeim sveigjanleika og svigrúm til þess að laga sig að breyttum aðstæðum. Þeir eru ein helsta trygging fyrir þjónustu á staðnum og lánnum til einstaklinga og smærri fyrirtækja á viðkomandi byggðarlögum.

Það er því ljóst að ríkisstjórnarflokkarnir hafa verið að kasta á milli sín fjöreggi fjölmargra byggða með lagasetningunni um sparisjóði á síðastliðnu ári.

Reykjavíkingar eiga vitanlega að gera sömu siðferðiskröfur til SPRON og Svarfdælir, Mýramenn, Strandamenn eða Þórshafnarbúar gera til sinna sparisjóða. Þess vegna kemur sú yfirtaka, hlutafélagavæðing og hagnaðartaka sem nú er til umræðu með SPRON ekki til greina. Fari svo að starfsemi sparisjóða leggist í einhverjum tilvikum af verður að gæta þess að þeir fjármunir sem þeir hafa ávaxtað í gegnum árin renni til réttra aðila, þeirra sem getið er um í samþykktum sjóðanna. Þeir sem njóta eignanna eru íbúar byggðarlagsins, menningar- og líknarstarfsemi á starfssvæði sparisjóðsins en ekki aðrar fjármálastofnanir eða fæeinir stofnfjárhafar.

Fylgiskjal III.

Jón Bjarnason:

Sparisjóður Dalasýslu og Búnaðarbankinn. (Skessuhorn 14. ágúst 2002.)

Sparisjóðirnir eru ein helsta stoðin við byggð víða um landið, m.a. vegna þess að íbúarnir hafa sjálfir forræði yfir þeim. Þeir hafa styrkt efnahagslegt sjálfstæði íbúanna og tryggt þeim svigrúm til þess að laga sig að breyttum aðstæðum. Návist þeirra er trygging fyrir þjónustu á staðnum og lánum til einstaklinga og smærri fyrirtækja í viðkomandi byggðalögum.

Fyrir nokkrum áratugum gekk yfir hrina þar sem margir sparisjóðir urðu stofn að nýjum bankaútibúum – fyrst og fremst Búnaðarbanka eða Landsbanka.

Öflugir sparisjóðir svo sem Sparisjóður Akraness, Sparisjóður Dalasýslu og Sparisjóður Stykkishólms, svo nokkrir séu nefndir, hurfu þannig inn í næsta bankaútibú. Sameiningin fór fram í því ljósi að þessir bankar voru þá að fullu í ríkiseign og litið var á þá sem þjónustustofnanir fyrir fólk og atvinnulíf en ekki fyrirtæki sem bæri fyrst og fremst að skila hámarksarði til eigenda sinna.

Í þessu ljósi er lærdómsríkt að líta til þess hvernig Dalamenn reyndu að búa um hnútana þegar þeir sömdu við Búnaðarbankann um rekstur Sparisjóðs Dalasýslu.

Sparisjóður Dalamanna.

Í ágætu riti: „Sparisjóður Dalasýslu – aldahvörf“ sem kom út 1995, rekur Friðjón Þórðarson sögu Sparisjóðsins og samninginn við Búnaðarbankann sem enn er í gildi. Friðjón er sem kunnugt er fyrrverandi alþingismaður, ráðherra og sýslumaður Dalamanna og Snæfellinga. Hann var í senn formaður stjórnar Sparisjóðs Dalasýslu um árabil og sat í bankaráði Búnaðarbankans í 32 ár, lengst af sem varaformaður en um tíma formaður ráðsins

Sparisjóður Dalasýslu var stofnaður 2. okt. 1891. Á hálfri aldar afmæli hans skrifar Ásgeir Ásgeirsson próf. í Hvammi: „Merkasta stofnun Dalamanna, sem þeir eiga allir hlutdeild í, er Sparisjóður Dalasýslu. Það er óhætt að fullyrða að Dalamenn hafi hvorki fyrr né síðar komið á fót hjá sér stofnun sem reynst hefur þeim jafn happasæl til fjársöfnunar og til eflingar nytsömum framkvæmdum í sýslunni allri eins og hann. Með stofnun sjóðsins var lögð traustasta undirstaðan að efnalegri velmegun sýslubúa.“

Sparisjóðurinn lét menningar- og líknarmál til sín taka. Dæmigert er þegar sjóðurinn ákvað að minnast förnfúss starfs bændahöfðingjans Bjarna Jenssonar í Ásgarði sem var gjaldkeri sjóðsins í áratugi. Það gerir sjóðurinn með því að leggja fram stofnkostnað eins stúdentaherbergis við Háskóla Íslands á Nýja Garði, sem ber nú nafnið Ásgarður.

Dalamenn semja við ríkisbanka.

Á fundi ábyrgðarmanna Sparisjóðs Dalasýslu haustið 1963 var fyrst hreyft þeim hugmyndum að Búnaðarbankinn og Sparisjóðurinn sameinist um rekstur bankaútibús í Búðardal. Að sjálfsögðu voru um það skiptar skoðanir, en á sparisjóðsfundi 13. maí 1965 var samþykkt að ganga til samstarfs við Búnaðarbanka Íslands um stofnun útibús frá bankanum í Búðardal.

Þegar Búnaðarbankinn tók við rekstri Sparisjóðsins var aðeins einn 10 þús. kr. víxill í vanskilum, en hann greiddist upp innan fárra vikna. Horfur fyrir sjóðinn voru góðar.

Samningurinn við Búnaðarbankann er um margt athyglisverður. Sparisjóður Dalasýslu starfar áfram sem sjálfstæð eining, þó verkefni og bundnar innstæður sjóðsins í Seðlabankanum hafi verið færðar Búnaðarbankanum. Stjórn Búnaðarbankans lofar að útibúið starfi með líkum hætti í grundvallaratriðum og sparisjóðurinn, og varasjóðinn skal ávaxta í útibúinu.

Friðjón Þórðarson segir í áður nefndu riti: „Það skal skýrt og greinilega tekið fram, að slíkur samningur hefði alls ekki verið gerður nema við ríkisbanka, sem menn töldu sig geta treyst að starfa myndi á sama grunni til frambúðar. Samningurinn ber allur þess merki.“

Er endurheimt Sparisjóðs Dalasýslu möguleg?

Þrátt fyrir að Sparisjóður Dalamanna hætti að starfa sem lánastofnun er árlega haldinn ársfundur sjóðsins. Ábyrgðamennirnir halda hópinn og líta svo á að Sparisjóðurinn sé áfram til þó svo verkefni hafi með ákveðnum skilyrðum verið falin öðrum. Þessir ábyrgðarmenn sem nú myndu heita stofnfjárfestar hafa ekki innheimt stofneign sína.

Sú spurning hlýtur að vakna hvort kaupin geti gengið til baka, og svarið er jákvætt. Í 10. grein samningsins stendur: „Ef útibú bankans verður lagt niður, skal það sameinast Sparisjóði Dalasýslu, ef það verður þá ósk forráðamanna sjóðsins og fer þá fram yfirtaka á starfsemi útibúsins, eignum þess og skuldum með svipuðum hætti og hér er gert af hálfu Búnaðarbankans.“

Þegar Búnaðarbankinn varð hlutafélag og gefin út heimild til að selja hann var það án allra kvaða. Engar kröfur eru um að reka útibú eða fjármálaþjónustu út um byggðir landsins. Eftir að ríkið hefur selt meirihlutaeign sína í Búnaðarbankanum geta Dalamenn engin áhrif haft á það hvort Búnaðarbankinn reki útibú eða aðra fjármálaþjónustu í Búðardal. En hafa Dalamenn þá misst Sparisjóðinn sinn?

Seldur Búnaðarbanki, hvað þá?

Menn virðast nú reiðubúnir að slá skjaldborg um sparisjóðina í landinu, einmitt vegna eðlis þeirra og náinna tengsla við nágrenni sín. En jafnvel þó sparisjóðirnir haldi velli, liggur sú hætta í leyni að með kvaðalausri sölu ríkisbankanna verði samningar brotnir er hafa verið gerðir við þá héraðssparisjóði, sem fólu þeim verkefni sín í því trausti að hér væri um ríkisbanka að ræða. Þau héruð sem þá horfa á eftir fjármálaþjónustu sinni í gin peningagræðginnar ættu að spyrna við fótum og spyrja með Dalamönnum hvar er Sparisjóðurinn okkar? Getum við fengið hann aftur eða haft áhrif á hvernig arftaki hans, bankaútbúið starfar. Einkavæddur og seldur Búnaðarbanki eða Landsbanki mun ekki bera neinar staðbundnar skyldur og starfar á allt öðrum forsendum en sparisjóðirnir gera samkvæmt skipulagsskrám sínum. Þeir geta t.d. einhliða lokað útibúum sínum þegar þeim sýnist. Spörin hræða. Landsbankinn hikaði ekki við að loka nokkrum útibúum sínum á landsbyggðinni sl. vetur þar sem þeir voru eini aðilinn með bankaþjónustu. Vill íslenska þjóðin þessa þróun? Ég held ekki.